

*Бабушко Світлана (м. Київ),
Маньковська Руслана (м. Київ),
Соловей Людмила (м. Київ)*

Подвижник туристичного краєзнавства в Україні (Сергій Іванович Попович)

Ім'я Сергія Івановича Поповича добре відоме усім, хто має дотичність до краєзнавства, туризму, екскурсійної справи, освітньої сфери. Цьогоріч Сергій Іванович відзначив своє 60-ліття. Ювілейна дата стала доброю нагодою осмислити й оцінити здобутки цього фахівця туристично-екскурсійної галузі, науковця, освітянина, продемонструвати шлях становлення та професійного зростання непересічної особистості.

Біографія С. І. Поповича, його професійний та творчий шлях є надзвичайно насиченим і динамічним, як і сам ювіляр – енергійний, життєрадісний, сповнений ентузіазму та неповторної харизми. Народився Сергій Іванович 9 липня 1959 р. на Черкащині, у заснованому в повоєнні роки місті гірників Ватутіне, на благословенній Звенигородщині, що породила й викохала для України та світу Великого Кобзаря, яку за образним визначенням Максима Рильського «сходив Тарас малими босими ногами».

Звичайна радянська родина, працьовита й дружня. Тато Іван Павлович працював машиністом баштового крану на заводі залізобетонних виробів, а мама Лариса Сергіївна – інженером-економістом на цьому ж підприємстві. Свого первістка Сергія батьки назвали на честь одного з дідусів, сільського вчителя історії з Житомирщини Сергія Тимофійовича, а меншого сина Павла на честь іншого дідуся Павла Миновича, залізничника з Черкащини. За твердженням ювіляра, окрім батьків, саме дідусі відіграли надзвичайно важливу роль в його вихованні, становленні як особистості, виборі життєвого шляху.

Одним з найранніших і найяскравіших дитячих споминів майбутнього історика є похід з дідусям до сільського клубу (с. Городківка на Житомирщині) на перегляд фільму «Спартак» (виробництво США, 1960 р. з неперевершеним Кірком Дугласом у головній ролі). Враження від цієї історичної кінокартини було фантастичним.

У шестирічній дитини зародилося непереборне прагнення до історичного пізнання, що ні на мить не згасало упродовж усього життя. І дідусь Сергій Тимофійович всіляко підтримував такі шляхетні бажання та захоплення свого внука, уже з молодших класів давав для читання історичні твори вітчизняних письменників М. Старицького, С. Складенка, В. Яна, П. Панча, І. Ле, Н. Рибак, З. Тулуб та ін., а також класиків світової історичної літератури.

Дідусь Павло Минович – уродженець Звенигородщини, Кобзарєвого краю (с. Юрківка), не маючи історичної освіти, за покликанням був справжнім аматором краєзнавства. Він добре знав місцеву історію, безліч легенд і переказів, місцезнаходження та назви пам'яток минулого, зокрема, курганів різних епох, трипільських поселень, городищ княжої доби, розповідав онукам про козацькі звичаї та гайдамацький рух у краї, місцевих повстанських отаманів-очільників боротьби з радянщиною Гризла та Жуйводу, показував навіть місце, де останній потрапив до чекістської засідки, з якої йому вдалося вирватися завдяки своїй кмітливості. Намагався закласти у зашорені комуністичними нісенітницями дитячі голови правду про Голодомор та його причини, доглядав на місцевому цвинтарі за братськими могилами померлих від голоду. У дідусєвих словах і голосі ніколи не відчувалося поваги до радянської влади та її керманців, захоплення від досягнень «соціалістичного бу-

дівництва». Та й де було взятися тій повазі, адже батька Мину більшовицькі карателі у 1920 р. розстріляли як заручника, заможну родину розорили, багатьох родичів заморили голодом. За спогадами Сергія Івановича, дідусь був завзятим мандрівником і часто брав своїх внуків у місцеві велоподорозжі, під час яких вони знайомилися з пам'ятками та пам'ятними місцями, захоплено слухали зачаровані розповіді про природу, історію, видатних людей рідного краю.

Ось у такому визначному краї, у такій сприятливій духовній атмосфері та пізнавально-виховній синергії великої родини й мудрих шкільних учителів і зростав майбутній історик, краєзнавець, туристолог. Навчався він у середній школі № 6 м. Ватутіне, де працював надзвичайно потужний педагогічний колектив (випускниками цієї школи були, зокрема, колишній Голова Служби зовнішньої розвідки України, генерал армії України М. Г. Маломуж, экс-міністр оборони та народний депутат України VI-VII скликань А. С. Гриценко та ін.) й вирізнявся з поміж однокласників своєю допитливістю та любов'ю до читання, передусім, історико-краєзнавчої літератури, активністю в організації різноманітних класних і загальношкільних пізнавальних заходів (конкурсів, вікторин тощо), безпосередньою участю у районних та обласних шкільних олімпіадах з історії та географії, в яких неодноразово ставав переможцем або посідав призові місця. Тож цілком осмисленим і закономірним став його вступ у 1976 р. на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Спраглий до знань і працелюбний юнак наполегливо студіював навчальні дисципліни, здійснював перші наукові розвідки, викликаючи повагу науково-педагогічних працівників і своїх однокласників. Диплом з відзнакою став закономірним підсумком його п'ятирічного навчання в університеті за спеціальністю «Історія». Студентські роки ювіляр згадує з особливою теплотою, адже насиченими вони були не тільки напруженою працею в аудиторіях, читальних залах бібліотек, під час археологічних і педагогічних практик, а й щастям спілкування з видатними науковцями-наставниками, вірною дружбою, що міцніла упродовж життя, участю в різноманітних столичних культурно-мистецьких заходах, подорожами та походами рідним краєм. З метою набуття фінансової незалежності, щоб «не тягти» грошей з батьків, щоліта працював у складі студентських буди-

вельних загонів, брав участь у спорудженні найпотужнішого на той час у зарубіжній Європі металургійного комбінату в польському місті Катовіце.

Мріялось молодому історикю відразу після закінчення альма-матер поринути в захоплюючий світ науково-педагогічної діяльності, але доля розпорядилась інакше. Оскільки під час навчання в університеті С.І. Попович пройшов ще й обов'язковий для всіх юнаків-студентів вишкіл на військовій кафедрі й отримав звання лейтенанта, його за «розподілом» було направлено до лав Збройних сил СРСР, тобто призвано на два роки (за тодішнім радянським законодавством) на строкову військову службу. Призначено було новоспеченого лейтенанта на посаду командира взводу 39-ї окремої десантно-штурмової бригади, що дислокувалась у мальовничому передгір'ї Карпат, у м. Хирів на Львівщині. За зізнанням самого Сергія Івановича, незважаючи на підготовку на університетській військовій кафедрі, ні знань, ні, тим більше, командирського досвіду для дійсної військової служби не вистачало, а для такого надскладного роду військ як десантні, й поготів. Однак, учорашній студент-історик зібрав волю в кулак і, попри неймовірні труднощі, наполегливо навчався військовій справі, премудрошам десантної служби, зміст якої й сьогодні визначає гасло: «Ніхто, крім нас». З плином часу набувався професійний досвід, зростав авторитет серед офіцерів-однополчан й особового складу підрозділу, який поважав свого молодого командира за неухильне дотримання принципу: «Дій, як я». Нині майор у відставці С.І. Попович з приємністю та гордістю згадує ті славні два роки армійської служби, пов'язані з різноманітними подіями та пригодами, нічними тривогами, стрибками з парашутом, виснажливими маршами, систематичними тренуваннями з бойових мистецтв і володіння вогнепальною та холодною зброєю, освоєнням військової техніки, участю у багатьох масштабних військових навчаннях, у тому числі й міжнародних (наприклад, «Щит-82» на території Болгарії) та ін. З упевненістю можна констатувати, що сувора армійська служба значно розширила життєвий досвід Сергія Івановича, загартувала його волю й характер, сприяла формуванню принциповості, розвинула організаційно-управлінські здібності, уміння повести людей за собою, бути для них прикладом, визначати пріоритети, шляхи й засоби досягнення мети, що, безумовно, сталою у нагоді у подальшому «цивільному» житті.

Армійські будні. Перед парашутним стрибком, м. Хирів, 1983 р.

Варто зазначити, що навіть в умовах нестачі вільного часу, у рідкісні миттєвості дозвілля під час служби, допитливий історик намагався знайти щонайменшу можливість для вивчення історії краю, де він служив, ознайомлення з унікальними історико-культурними пам'ятками Хирова, Самбора, Старого Самбора, Нового Міста, Добромиля, Нижанковичів, Лаврова, Спаса, Старої Солі та багатьох інших міст і сіл південно-західної Львівщини. Назавжди залишилась у Сергія Івановича любов і повага до цього краю та його людей. Він неодноразово навідувався сюди сам, привозив своїх рідних, друзів і колег, а також численних туристів для ознайомлення з дивовижними атракціями краю.

У 1984 р. після завершення військової служби Сергій Іванович почав працювати в Українській філії Інституту підвищення кваліфікації працівників туристично-екскурсійних організацій спочатку лаборантом, згодом методистом, заступником декана, завідувачем навчально-методичним відділом, завідувачем кафедри гуманітарних дисциплін і туристично-екскурсійних програм, проректором цього освітнього закладу. Таким чином, в одному й тому ж освітньому закладі пройшов усі щаблі професійного зростання.

До кола його наукових інтересів увійшли питання історії вітчизняного туристичного руху, взаємодії туризму та краєзнавства на теренах Ук-

раїни, введення історико-культурних пам'яток до системи туристично-екскурсійного обслуговування, наповнення історико-краєзнавчим змістом туристичних маршрутів та екскурсій. Етапним підсумком ґрунтовних досліджень С.І. Поповича та своєрідним підтвердженням його наукової спроможності став захист у 1994 р. кандидатської дисертації на тему «Розвиток туристичного краєзнавства в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.)», виконаної під керівництвом визнаного вченого-історика Олени Іллівної Лугової. Варто також наголосити, що, зважаючи на наукову новизну дослідження С.І. Поповича, проведеного на стику двох галузей людської діяльності, обумовленого постановкою проблеми, що розглядає туризм як один з напрямів краєзнавства, дієвий засіб поширення краєзнавчих знань серед широкого загалу українства, його офіційними опонентами виступили найавторитетніші фахівці краєзнавства та туризму, а саме: фундатор-відроджувач сучасного краєзнавчого руху, Голова правління Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2008 р. – Національна спілка краєзнавців України), академік П.Т. Тронько та відомий вчений-туристолог, фахівець-практик туристично-екскурсійної справи, тогочасний заступник Голови Державного комітету України по туризму, кандидат історичних наук, доцент Г. П. Науменко, які позитивно оцінили зміст і висновки дисертаційного дослідження.

У дисертації та низці наступних наукових публікацій С. І. Попович обґрунтував теоретико-методологічні засади туристичного краєзнавства, визначив його предмет, об'єкт, методи дослідження, завдання та форми організації туристично-краєзнавчої діяльності. У співпраці з О. І. Луговою дав чітке визначення туристичного краєзнавства як напряму загального краєзнавства, спрямованого на комплексне вивчення конкретної території для потреб туризму, що являє собою з одного боку – невід'ємну й органічну складову загального краєзнавства, а з іншого – туризмознавства, є зв'язуючою ланкою між цими двома галузями наукових знань. Він повною мірою усвідомлював, що розвиток туристичної справи неможливий без глибоких історико-краєзнавчих досліджень, без впровадження в практику роботи туристично-екскурсійних організацій їх результатів, наукових здобутків учених і краєзнавців-аматорів, без тісного контакту працівників туризму з науковими установами, закладами вищої освіти, музеями, бібліотеками, архівами, творчими спілками й об'єднаннями.

С. І. Попович стверджує, що поєднання краєзнавства та туризму є цілком обґрунтованим, логічним і закономірним. Саме він сприяв започаткуванню інноваційної навчальної дисципліни «Туристичне краєзнавство» та введення її до навчальних планів закладів вищої освіти України, що здійснюють підготовку кадрів для вітчизняного туризму, й упродовж багатьох років успішно викладає її майбутнім фахівцям туристично-екскурсійної галузі.

Ураховуючи професійні знання та напрацювання С. І. Поповича, його у 1993 р. було запрошено на роботу до Державного комітету України по туризму на посаду начальника відділу нових маршрутів та маркетингу. І потрібно віддати Сергію Івановичу належне, він доволі оперативно розгорнув роботу з підготовки низки інноваційних турів (зокрема, кінних і водних) для вітчизняних та іноземних споживачів, започаткував маркетингові дослідження вітчизняного туризму. Однак, обіймав він посаду чиновника лише три місяці, безмежна любов до туристичного краєзнавства та живої науково-педагогічної діяльності знову покликала його до рідного освітнього закладу – Українського інституту туризму (УІТ). Він обіймає посаду першого проректора й на базі УІТ, що здійснював перепідготовку та підвищення кваліфікації туристично-готельно-екскурсійних кадрів, розпочинає спільно з колегами створення закладу вищої освіти (ЗВО) – Інституту туризму Федерації профспілок України (ІТ ФПУ). Наступні 20 років (1993-2013 рр.) – період розбудови, становлення та розвитку навчально-науково-методичного комплексу та матеріально-технічної бази одного з провідних ЗВО вітчизняної туристичної освіти.

За час роботи в ІТ ФПУ сповна розкрився організаційно-управлінський, науково-педагогічний і творчий потенціал Сергія Івановича. Він зарекомендував себе людиною конкретних справ, умілим адміністратором і ефективним менеджером, високопрофесійним педагогом й успішним викладачем. Продовжував системно

Привітання академіка П. Т. Тронька з ювілеєм

На туристських стежках України

займатися науковими дослідженнями у царині туристичного краєзнавства, зокрема, наполегливо працював над вирішенням вкрай назрілої проблеми наукової ідентифікації цього важливого сегменту загального краєзнавства, всебічно сприяв його популяризації не тільки у науковому, але й освітньому середовищі, за активної підтримки академіка П.Т. Тронька долучався до налагодження співпраці між ІТ ФПУ та Інститутом історії України НАН України й Національною спілкою краєзнавців України. Робота щодо реалізації конкретних завдань туристично-краєзнавчих досліджень розпочалася з організації кількох Всеукраїнських науково-практичних конференцій (Черкаси, 1994; Косів, 1994; Світязь, 1998 та ін.). У результаті вдалося виявити та згуртувати широке коло дослідників у регіонах України, яких цікавила туристично-краєзнавча проблематика, та визначити завдання її вивчення. Це, у свою чергу, дозволило започаткувати при ІТ ФПУ періодичне видання «Туристично-краєзнавчі дослідження», незмінним головою редколегії якого упродовж багатьох років був академік П.Т. Тронько, його заступником – С.І. Попович, наукове редагування здійснювала О.І. Лугова.

Крім того, С.І. Попович був заступником голови редколегії цілої низки окремих тематичних збірників статей – «Розвиток туризму в Україні» (К., 1995), «Туристичні ресурси України» (К., 1996), «З історії вітчизняного туризму» (К., 1997), «Проблеми міжнародного туризму» (К., 1998, 2011) та ін. Унаслідок цієї вагомий науково-видавничий роботи до наукового обігу було введено величезний масив нової інформації з краєзнавчого вивчення регіонів для потреб туризму.

Насичені освітянські будні та невпинна робота ювіляра про розвиток Інституту туризму ФПУ, підвищення кваліфікаційного рівня науково-педагогічного складу та методичного персоналу, професіоналізацію студентства, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, безпосередня участь у ліцензійно-акредитаційних актах, реалізація багатьох інших важливих справ сприяли його становленню як авторитетного закладу вищої освіти, випускників якого із задоволенням запрошували працедавці на роботу до своїх тур операторських компаній, турагенцій, готельно-ресторанних комплексів.

Сотні випускників Інституту туризму ФПУ пам'ятають свого наставника і згадують його

лише добрими словами. Адже саме він організовував такі виїзні практичні заняття та літні практики для студентів, що про них забути просто неможливо. Це завдяки Сергію Івановичу майбутні фахівці туризму пізнавали атрактивні природні об'єкти й унікальні історико-культурні пам'ятки України, побували у таких її куточках, про які не було відомо широкому загалу, навчилися любити та шанувати Батьківщину. А поєднання у студенти на найвищій точці України – горі Говерла, географічному центрі Європи, духовній вершині українського народу – Чернечій горі у м. Канів або в одному з найкращих осередків сільського зеленого туризму «Соколинний хутір» на Чернігівщині стали легендою серед вітчизняних освітян і незабутніми сторінками в житті студентства та професорсько-викладацького корпусу ІТ ФПУ.

У 2011 р. С.І. Поповича було обрано на посаду ректора Інституту туризму ФПУ, а в 2013 р. – призначено виконуючим обов'язки ректора Академії праці, соціальних відносин і туризму.

Невгамовний характер С.І. Поповича, незважаючи на його «поважний» вік, проявляється й нині. У 2014 р. Сергія Івановича було запрошено сформувати й очолити кафедру туризму у Національному університеті фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ). Результатом його наполегливої праці упродовж кількох років поспіль став ретельно сформований колектив науково-педагогічних працівників і стовідсоткове виконання ліцензійного обсягу прийому студентів на спеціальність 242 Туризм. Для студентів НУФВСУ С.І. Попович став мудрим наставником, яскравим прикладом для наслідування і в університетських аудиторіях, і під час виїзних практичних занять. Їх спектр просто вражає – пізнавальні подорожі до усіх куточків України, зимове сходження на г. Говерла, спелеопоходи найдовшою в Європі печерою Оптимістична та ін.

Упродовж своєї професійної діяльності С.І. Попович неодноразово долучався до підготовки проектів документів державної ваги – Закону України «Про туризм», президентських указів про розбудову туристичної галузі, державних і регіональних програм розвитку туризму, Національної системи туристично-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича», стандартів туристично-екскурсійного обслуговування та ін.

Особливий інтерес Сергія Івановича завжди викликала практична туристично-краєзнавчо-екскурсійна діяльність. І нині ювіляр з величезним

задоволенням і натхненням продовжує створювати інноваційний, конкурентоспроможний і затребуваний споживачами туристично-екскурсійний продукт у вигляді пізнавальних подорожей і мандрівок, захоплюючих краєзнавчих походів та експедицій, циклів тематичних екскурсій. Загалом його доробок складає понад 50 авторських турів та екскурсій.

Значною мірою втілилися в життя і мрії ювіляра про відкриття та пізнання світу. Упродовж життя йому випала щаслива нагода відвідати понад 40 країн світу у різних півкулях планети, побувати на узбережжях усіх океанів, у різних географічних широтах і кліматичних зонах, в горах і на рівнинах, степах і пустелях. Та попри звабливі принади й екзотику зарубіжжя, Сергій Іванович завжди з радістю повертався на Батьківщину.

Він щедро ділиться своїми знаннями, досвідом і конкретними напрацюваннями з туроператорськими компаніями, що спеціалізуються на внутрішньому туризмі, передусім, з тими, власниками та топ-менеджерами яких є його випускники. Вони постійно звертаються до свого наставника за консультаціями, просять здійснити апробування пілотного туру, розробити та провести нову екскурсію. Вдалою у цьому контексті є, наприклад, співпраця з туркомпанією «Етнотур», що є одним з лідерів внутрішнього туризму. Іноді у вихідні та святкові дні, під час відпустки ювіляр не відмовляє собі в задоволенні особисто супроводжувати туристичні групи, провести екскурсію, здійснити експедицію для пошуку, вивчення та введення до системи туристично-екскурсійного обслуговування нових атрактивних об'єктів. Зокрема, протягом багатьох років його незмінно запрошують як гіда науково-педагогічні працівники, аматори туристичних подорожей та екскурсій з Інституту історії України НАН України, НТУ «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», Національного медичного університету імені О.О. Богомольця та ін. Не буде помилковим твердження, що тисячі вітчизняних та іноземних туристів щиро вдячні Сергію Івановичу за надзвичайно цікаві подорожі та екскурсії в його філігранному виконанні.

Визнання й авторитет серед освітян і науковців, широкого загалу краєзнавців і фахівців туризму стали закономірним результатом його бага-

У родинному колі з дружиною Світланою та сином Сергієм

торічної наполегливої та самовідданої праці. Без перебільшення, його прізвище стало своєрідним брендом у системі вітчизняної туристичної освіти та туристично-краєзнавчої діяльності. С. І. Попович є кавалером ордена «За заслуги» III-го ступеня, його відзначено нагрудним знаком МОН України «Відмінник освіти України», нагрудним знаком «Почесний працівник туризму України» та багатьма іншими відомчими нагородами. Він пишається посвідченням члена Національної спілки краєзнавців України, що мав честь отримати з рук самого академіка П.Т. Тронька, є віце-президентом Туристичної асоціації України, членом президії Ліги екскурсоводів м. Києва.

Приємно зазначити, що Сергій Іванович Попович і сьогодні сповнений завзяття, енергії, сил для реалізації креативних ідей як на освітнянській, так і туристично-краєзнавчій нивах. Вітаючи його з ювілеєм, науково-освітнянське товариство, широкий туристично-краєзнавчий загал висловлює щире побажання здорової активної довголіття, творчого натхнення, значних звершень і здобутків у професійній діяльності, відкритті нових туристичних горизонтів!